

POLITIKOS FENOMENOLOGIJA KAIP PLATONIZMO KRITIKA

SIMAS ČELUTKA

Straipsnyje nagrinėjamas politikos fenomenas kaip savita praktinio patyrimo sritis, daugiausia dėmesio skiriant politikos erdvės ir politinio laiko analizei. Taip pat aptariami kiti su erdve ir laiku susiję politikos aspektai: geismas ir stoka, suinteresuotumas, veiksmas, sprendimas, nuomonė, svarstymas, trapumas ir laisvė. Politikos fenomenologija priešpriešinama Platono olos analogijoje susiklostančiam politikos vaizdiniui. Pagal šią analogiją, pamatinė žinojimo (sykiu ir politinio žinojimo) sąlyga yra sąmoninga delokalizacija – filosofo atsiribojimas nuo visų laikiskųjų veiksmų ir esamos politinės tikrovės, kuri suprantama kaip netvarių, nepatikimų „šešėlių“ kalėjimas. Straipsnyje argumentuojama, kad platoniskųjų Idėjų amžinumas ir nekintamumas negali būti pritaikytas politikai, nes ši yra esmiškai laikiška, trapi sritis. Politiką „maitina“ praeitis, istoriniai precedentai, o sykiu ir ateitis – politiniai tikslai ir vizijos. Už teorinius apibrėžimus ir abstrakcijas politikos subjektui svarbesnė istorinė nuovoka, praktinis patyrimas ir intucija. Straipsnyje ginama mintis, jog politikos fenomenas turi savarankišką veikimo struktūrą: jam nereikia „skolintis“ nekintamų principų iš filosofų. Metafizika neturi išskirtinės prieigos prie *politinio* žinojimo.

Simas Čelutka – Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto filosofijos bakalauro programos ketvirto kurso studentas, Lietuvos filosofų draugijos valdybos narys (el. paštas: simas.celutka@gmail.com).

© Simas Čelutka, 2013

Straipsnis įteiktas redakcijai 2013 m. rugsėjo 3 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2013 m. spalio 30 d.

Ivadas

Nemažai politikos teoretikų peikia Platono *Valstybę*, piktindamiesi negailestinga demokratijos kritika, „absoliučiu komunizmu“ ir kitais „nepatogiais“ dialogo momentais. Tačiau retas mėgina suprasti esminį dalyką – amžinųjų idėjų ir politinės tikrovės sąryšį, kuris vaizdžiai nusakomas garsiąja olos analogija. Paprastai lieka nepajudintas kertinis klausimas: ką olos analogija atskleidžia apie politikos fenomeną? Antrindami Hannah Arendt nuostatai, šiame straipsnyje laikysimės prielaidos, kad olos analogija sudaro normatyvinės platoniškosios politikos sampratos šerdį¹, tad nagrinėdami *Valstybę* daugiausia dėmesio skirsime būtent jai. Pirmoje darbo dalyje mėginsime išsiaiškinti, ką reiškia filosofų valdymas, kaip Platonas apibūdina filosofus ir jų įgyjamą žinojimą, o svarbiausia – kokią politinę reikšmę turi sąlytis su amžinosiomis idėjomis.

Sąmoningas *Valstybės* filosofo atsiribojimas nuo kasdienių nuomonių, įgalinantis tikrųjų esmių (Teisingumo, Gėrio ir kt.) pažinimą, įkūnija paradigminį filosofų požiūrį į politiką, kuris vėlesnėje politinės minties raidoje turėjo ir vis dar turi didžiulę įtaką². Šią paradigmą

¹ Arendt H., „Philosophy and Politics“, *Social Research* 57 (1), 1990, p. 94. Dėkoju *Politologijos* recenzentui už pastabą, kad *Valstybės* I–II knygos galima rasti Platono realiosios politikos fenomenologinį vaizdą. Anot recenzento, korektiškiau būtų diskutuoti būtent su šiose knygos pateikiama politikos samprata. Vis dėlto manau, kad teoriniu požiūriu ne mažiau vaisinga prieiga yra normatyvinės politikos sampratos palyginimas su tuo, ką pavadinau politikos fenomenologija. Be to, neatmestina galimybė, kad tarp šių sampratų esama glaudaus ryšio: nusivylęs realiąja politika, Platonas imasi konstruoti naują, savitą politikos modelį. Šis modelis: a) užtikrina žmogiškosios būklės (sykiu ir politinio būvio) sutvarkymą pagal stabilias amžinąsias metafizines instancijas (taip panaikinamos bet kokios konfliktų ir nesutarimų atsiradimo sąlygos); b) leidžia iš tobulo polio gyvenimo pagrindų išrauti prielaidas pasikartoti Sokrato (esamų ir būsimų filosofų) likimui. Taip interpretuojant griežtas sampratų atskyrimas tampa problemiškas; bet jei vis dėlto reikėtų detalizuoti, šiame straipsnyje dėmesys skiriamas būtent normatyvinei politikos sampratai, kurios branduolį sudaro olos analogija, ypač vėlyvoji jos fazė.

² Pasak Miguelio Abensouro, „platoniškas sprendimas yra kiekvienos politinės teorijos pagrindas“ (Abensour M., „Against the Sovereignty of Philosophy over Politics: Arendt’s Reading of Plato’s Cave Allegory“, *Social Research* 74 (4), 2007, p. 975).

patogumo dėlei vadinsime racionalizmu – tai įsitikinimas, jog tikrojo politinio žinojimo branduolį sudaręs teorinis, „grynasis“ mąstymas. Tik modernųjį racionalizmą (Apšvietą) grindžia *mokslinis* arba *etinis* teorinis mąstymas, o platoniškas racionalizmas subordinuotas *metafizinei* instancijai – amžinoms ir nekintamoms Idėjoms.

Todėl straipsnio visumos požiūriu bus svarbus 2.2 skyrius, kuriam nurodysime Platono ir moderniojo racionalizmo atstovo – Johno Rawlso – minties panašumus. Teigsime, kad abiem mąstytojams svarbiausia politinio žinojimo sąlyga yra sąmoninga delokalizacijos ir dekontekstualizacijos pastanga; vardan tikrojo politinio žinojimo abu filosofai dėl panašių priežasčių linkę aukoti kasdienį praktinį patyrimą.

Mums svarbi politinio mąstymo *paradigma*, todėl šio straipsnio uždavinys nėra iki smulkmenų išnarstyti vieno mąstytojo – šiuo atveju Platono – filosofinę mintį; be *Valstybės*, visiškai nenagrinėsime kitų jo politinių veikalų – *Valstybininko* ir *Istatymų*, o ir pačios *Valstybės* analizuosime tik olos analogiją ir konceptualiai su ja susijusias sąvokas. Straipsnyje bus nagrinėjami bendrieji platonizmo kontūrai, nesileidžiant į siauresnius, subtilesnius svarstymus, kurie būtų reikšmingi nagrinėjant vien tik Platono filosofiją.

Kaip alternatyvą platonizmui šiame darbe pasitelksime priegą, kurią pavadiname politikos fenomenologija³. Šios disciplinos tikslas – aprašyti ir išnagrinėti, kaip veikia politinio subjekto sąmonė, kokios yra pamatinės politikos duotys, kas sudaro politinį sprendinį. Daugiausia dėmesio darbe skiriama dviem pagrindinėms egzistencinėms apibrėžtims: erdvei ir laikui. Analizuodami politinio erdvėlaikio struktūrą mėginsime išsiaiškinti, kodėl platonizmo siūlomas variantas – politinės tikrovės transformavimas remiantis antlaikiškomis, viršpolitinėje plotmėje tvyrančiomis Idėjomis – nėra visiškai

³ Čia iš dalies sekame Dermoto Morano pasiūlytu terminu „viešosios erdvės fenomenologija“, kuriuo jis apibūdina Hannah Arendt politinę teoriją. Žr. Moran D., *Introduction to Phenomenology*, London: Routledge, 2000, p. 287–320. Taip pat žr. Beiner R., *Political Judgment*, Chicago: University of Chicago Press, 1983, p. 12–19.

adekvatus politikos fenomenai. Politinio erdvėlaikio analizę išplėsi-
me aptardami ir kitus su juo glaudžiai susijusius politikos aspektus:
politinę stoką ir geismą, suinteresuotumą, pasirinkimą, veiksmą, tra-
pumą, laisvę bei istorinę nuovoką.

1. Platono tikslai ir sąvokos

Pradėsime nuo bendrųjų principų ir sąvokų, padėsiančių temizuoti
olos analogijos vietą Platono politinėje filosofijoje. Platonas, savo
akimis regėjęs neteisingą mokytojo Sokrato nuteisimą ir mirtį, *Valstybėje*
mėgina nubrėžti idealaus polio metmenis⁴, pagal kuriuos tokie
filosofai kaip Sokratas ne tik būtų amžinai saugūs, bet ir pakaitomis
užimtų valdančiąsias pozicijas (473c-e), taip užtikrindami protingojo
prado valdymą. Tokiame polyje vyrautų teisingumas – darnus skir-
tingų „luomų“ sambūvis, kai kiekvienas pilietis aiškiai žinotų, kuo
turįs užsiimti: gydytojas – gydyti ligonius, batsiuovys – siūti batus,
karys – sergėti polį, filosofas – valdyti polį, ir t. t. Platono filosofijoje
visos žmogiškojo veikimo sritys viena su kita tiesiogiai susijusios:
pamatiniai principai ir amžinoji tiesa atrandami metafiziškai, paskui
tiesiogiai pereina į etiką ir galiausiai į politiką (taip pat į meno su-
vokimą). Tik etiniu atžvilgiu nauji žmonės (filosofai⁵), kurių sielose
vyrauja teisingumas, t. y. kurių protingasis pradas valdo geidžiantįjį
ir aistringąjį, gebės teisingai valdyti šią naują idealią valstybę (t. y.
valstybę valdys protingasis pradas – filosofinis elitas). Tokie yra vadi-
namojo „platoniškojo paralelizmo“ tarp sielos ir valstybės kontūrai.

⁴ Teksto apimtis neleidžia išsiplėsti svarstant, kiek pats Platonas tikėjo savo utopijos
įgyvendinamumu. Kad ir kaip būtų, VI *Valstybės* knygoje aptinkami Sokrato žodžiai
gana iškalbingi: „Taigi, jei kada nors neapbrėptas praeities laikais arba dabar
būtinybė privertė žymius filosofus valdyti valstybę kokioje nors barbarų šalyje, toli,
kur nepasiekia mūsų akys, arba jei taip atsitiks ateityje, mes esame pasiruošę ryžtingai
teigti, kad mūsų valstybė buvo, yra ir bus ateityje, kai tik ten viešpataus filosofijos
mūza, nes tokia valstybė yra visiškai įmanoma, ir mes kalbame apie galimus dalykus.
Kad tai sunku, pripažįstame ir mes patys“ (499c-d).

⁵ Tai greičiau išminčiai (*sophos*), o ne filosofai, nes grįžę olon jie jau bus pažinę tiesą.

Tačiau norint, kad gimtų etiškai naujas žmogus, būtina metafizinė esmėžiūra (*theōria*). Adekvatų metafizinį suvokimą laiduoja Idėjų (*eidōs*) kontempliacija, kuri prieinama tik siauram filosofų rateliui (491a-b). Filosofas, nesuinteresuotai mylėdamas tiesą ir trokšdamas ją pažinti, atlieka savotišką „filosofinę piligrimystę“, t. y. nusigręžia nuo interesų⁶ persmelkto kasdienio (socialinio politinio) pasaulio ir kopija aukštyn link amžinųjų esinių žiūros, kurios *locus est* visiškai kitur⁷. Tikrasis pažinimas priešpriešinamas nuomonei (*doxa, ta dokounta*)⁸; būtent oloje – šešėlių kalėjime – surakinti paprasti žmonės operuoja kasdienėmis nuomonėmis, visiškai nenučiuokdami, jog tikroji tiesa iš tikrųjų glūdi kažkur absoliučiai anapus.

Esminis nuomonės ypatumas – kintamumas. Nuomonės yra nestabilios, laikinos ir dėl to nepatikimos, niekaip neapsaugotos nuo klaidos; be to, tiek jos pačios, tiek jų objektai yra pavieniai, partikuliarūs, atsitiktiniai ir tarpusavyje nesusiję. Atitinkamai tiesos (*alētheia*) ypatybės yra šios: amžinumas, nekintamumas, universalumas, visapaprėptis (485b)⁹. Visuminį žinojimą užtikrina Gėrio Idėja – ją išvydęs filosofas perpranta visus pavienius *eidus* siejančius ryšius; tai įmanoma tik panoramiškai žvelgiant iš paties aukščiausio taško¹⁰. Filosofinį gyvenimą sudaro trys etapai. Pirmasis jų – dialektika;

⁶ Atkreiptinas dėmesys, kad sąvoka „interesas“ žymi buvimą tarp kitų (lot. *inter* – tarp, *esse* – būti).

⁷ Tiesa, ši kelionė neįmanoma be tinkamo pasiruošimo – žmogus prieš tai jau turi būti „išėjęs“ tam tikrą auklėjimo programą. Apie mūzų meno ir gimnastikos auklėjimą žr. *Valstybės* II–III knygosė.

⁸ Tai nereiškia, kad *doxa* tapati visiškam nežinojimui. Ji užima tarpinę padėtį tarp tobulo žinojimo ir visiško nežinojimo, taigi yra „tamsesnė už pažinimą ir šviesesnė už nežinojimą“ (478c).

⁹ Platono specialistas Davidas Sedley paaiškina: „Kadangi žinojimas pagal apibrėžimą negali būti klaidingas, jo objektas [tiesa – S. Č.] negali būti sufalsifikuotas, o tai grėstų tuo atveju, jeigu jis galėtų kisti. Taigi žinojimo objektas negali kisti. O nuomonė, galinti būti ir teisinga, ir klaidinga, yra iš prigimties atvira persvarstymui; ši savybė atitinkamai implikuoja, jog nuomonės objektai yra linkę kisti“ (Sedley D., „Philosophy, the Forms, and the Art of Ruling“, *The Cambridge Companion to Plato's Republic*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, p. 258).

¹⁰ Svarbu pabrėžti, kad Idėjos – tai ne konceptai ar idėjos mums įprasta prasme, o esiniai, pasižymintys aukščiausiu būties laipsniu. Platonas juos nusako kaip tikrąją būti

vaisingos diskusijos būdu ji padeda kilti aukštyr link pačių Idėjų. Kontempliacija – kulminacinis filosofavimo taškas, kai išvelgiamos Idėjos ir konkrečiai Gėrio Idėja. Trečią etapą sudaro grįžimas į olą ir mėginimas olos gyventojams perduoti tai, kas pamatyta anapus¹¹.

Naudojantis Leibnizo įvesta skirtimi tarp proto ir fakto tiesų¹² galima teigti, jog platoniškoji tiesa atitinka pirmąją. Proto tiesai būdingas būtinumas – jai priešingos įsivaizduoti neįmanoma. Faktiniam teiginiui priešingas teiginys yra įmanomas, nes yra visiškai atsitiktinis. Fakte, kad Konstantinas Ostrogiškis 1514 metais laimėjo Oršos mūšį, neglūdi jokia loginė būtinybė. Ostrogiškis galėjo ir pralaimėti. Leibnizas proto tiesoms priskyrė mokslo, matematines ir logines tiesas¹³. Pasak Arendt, abi šios tiesos rūšys savo teigimo galiojimo būdu yra prievartinės: „Tokie teiginiai kaip „Trys trikampio kampai lygūs dviems kvadrato kampams“, „Žemė sukasi apie saulę“, „Geriau kentėti negu kenkti“, „1914 metų rugpjūtį Vokietija užpuolė Belgiją“ skiriasi tuo, kaip prie jų buvo prieita, bet kartą suvokti ir paskelbti kaip teisingi, jie turi tą bendrą bruožą, kad nebereikalauja sutikimo, diskusijos, nuomonės ar pritarimo. Tiems, kurie juos priima, jie nesikeičia priklausomai nuo jiems pritariančių žmonių skaičiaus; įtikinėjimas ar atkalbinėjimas neturi prasmės, nes toks teiginys savo turiniu ne įtikinamas, o prievartinis.“¹⁴ Platonas kaip tik ir siekia, kad žinojimas nepriklausytų nuo kitų žmonių pritarimo. Žinojimas yra objektyvus. Sykį pažintūs tiesos revizijos neįmanomos, antraip paaiškėtų, jog vienatinė Tiesa tebusi paprasčiausia nuomonė ir

---

arba kaip tikrąją realybę. (Nightingale A. W., *Spectacles of Truth in Classical Greek Philosophy. Theoria in its Cultural Context*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 79).

¹¹ Nightingale, op. cit., p. 97.

¹² Rescher N., *G. W. Leibniz's Monadology*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1991, p. 120.

¹³ Gerai žinoma, kad Platono mąstymui (ypač vėlesniajam) turėjo įtakos pitagorikai ir jų polinkis matematizuoti tikrovę.

¹⁴ Arendt H., „Tiesa ir politika“, *Tarp praeities ir ateities*, vert. Arvydas Šliogeris, Vilnius: Aidai, 1995, p. 265.

kad ją retransliavęs olos kalinys, o ne filosofas. Tiesa negali būti per-svarstyta; ji tegali būti pamatyta. Be abejo, skirtingų filosofų tiesos regėjimo intensyvumas gali skirtis, tačiau tai smulkmė, palyginti su kardinaliais vertybiniais nesutarimais, kurie būdingi olos kalinių ginčams apie etiką, politiką ir karą. Fundamentaliems filosofų savitarpio idėjiniams nesutarimams Platono schemeje prielaidų nėra¹⁵; ir ne tik dėl to, kad Tiesa yra viena ir ta pati, bet taip pat ir dėl to, kad ankstyvuju laikotarpiu būsimieji filosofai yra auklėjami vienodai, pagal tą pačią unifikuojančią programą.

2. *Politikos locus*

2.1. *Platoniškoji delokalizacija*

Dvi esminės filosofinės kontempliacijos sąlygos – *atopia* ir *aporia*¹⁶. Pastaroji sąvoka nusako nežinojimo būseną, kai nusimesdamas grandines filosofas pakyla ir yra apakinamas saulės šviesos. Apakimas šiuo atveju reiškia visų kasdienių nuomonių radikalų atmetimą, staigų ir neatšaukiamą susvetimėjimą su bendrapiliečiais ir lig tol turėtais asmeniniais įsitikinimais bei įpročiais. Su tuo glaudžiai susijusi atopijos sąvoka, žyminti filosofo susvetimėjimą su savo gimtąja vieta – poliū. *Izoliacija* tampa būtina pažinimo sąlyga. „Vietinės“ aplinkybės, kontekstai, elgesio modeliai ir patirtys praregėjimo metu nebetenka reikšmės; apakindama šviesa nuskaidrina filosofo sąmonę, paruošdama tikrosios Tiesos recepcijai.

---

¹⁵ Sparshott F. E., „Plato as Anti-Political Thinker“, *Ethics* 77 (3), 1967, p. 218; Rosen S., *Plato's Republic: A Study*, New Haven: Yale University Press, 2005, p. 284–285; Ball T., „Theory and Practice: An Examination of the Platonic and Aristotelian Conceptions of Political Theory“, *The Western Political Quarterly* 25 (3), 1972, p. 536–538; Wolin S., *Politics and Vision. Continuity and Innovation in Western Political Thought*, Princeton: Princeton University Press, 2004, p. 54–58.

¹⁶ Nightingale, op. cit., p. 105.

2.2. Delokalizacija ir modernusis racionalizmas

Kažin ar atsitiktinai į galvą šauna mintis, jog Platono filosofas praktiškai paraidžiui įgyvendina Rawlso reikalavimą išeiti už nežinojimo uždangos (*veil of ignorance*). Rawlso sistemoje pirminę poziciją apibrėžia visiškas atsiribojimas nuo žmogaus padėties visuomenėje; sąmoninga delokalizacija ir dekontekstualizacija yra teisingumo teorijos prielaida. Visos patirtinės duotys turi būti pašalintos, jei norima iš tiesų suprasti, kaip visuomeniniu lygmeniu turėtų būti teisingai paskirstytos gėrybės ir sugebėjimai¹⁷. Taigi tiek Platonui, tiek Rawlsui tikrasis politinis žinojimas slypi anapus esamos politinės tikrovės. Nuo šios tikrovės būtina griežtai atsiriboti, antraip liksime arba su nepatikimomis nuomonėmis (Platono atveju), arba su šališkėmis preferencijomis (Rawlso atveju). Abu mąstytojai akivaizdžiai nepasitiki nusistovėjusiomis politinėmis praktikomis – jose esą neįmanoma aptikti patikimų, būtinai galiojančių politinių principų. Lygindamas Platoną ir modernųjį racionalizmą (šiai stovyklai priskirtinas Rawlsas), Michaelas Oakeshottas tarp jų neižvelgia didesnių skirtumų, nebent tai, kad platoniškoji dialektika nesanti technika¹⁸. Abi racionalizmo formos išties turi nemaža bendro: jos nepasitiki sveiku protu, tiki universalios tiesos egzistavimu, ją mėgina taikyti tikrovei, „nepašviestiesiems“ nepalieka vietos politikoje¹⁹. Net semantiniu atžvilgiu abu racionalizmai giminingi – antai Platonas olos analogijoje gausiai vartoja šviesos metaforiką, o modernųjį racionalizmą vienu

¹⁷ Rawls J., *A Theory of Justice*, Harvard: Belknap Press, 1971, p. 12.

¹⁸ Oakeshott M., „Rationalism in Politics“, *Rationalism in Politics and Other Essays*, Indianapolis: Liberty Fund, 1991, p. 20. Pasak Jürgeno Habermaso, klasikinė politikos samprata rėmėsi ne technika, o pedagogika (Habermas J., *Theory and Practice*, Boston: Beacon Press, 1988, p. 42).

¹⁹ Kiekvienas filosofas, išėjęs iš olos ir dieviškai praregėjęs, žvelgia į vieną ir tą pačią amžiną ir nekintančią Gėrio Idėją. Panašiai ir Apšvietos mąstytojai manė, jog yra viena ir nekintanti universalios tiesa, kurią pajėgus perprasti kiekvieno žmogaus protas. Visi nesutinkantieji su šiais mąstytojais ir jų propaguojamomis vertybėmis apkaltinami tamsumu, jiems pasiūloma toliau šviestis. Absoliuti tiesa negali turėti jokių lygiaverčių alternatyvų.

žodžiu apibūdina sąvoka „Apšvieta“. Olos analogijoje kulminaciniu momentu įvykstantis Gėrio (Saulės) praregėjimas yra ne kas kita, kaip ap-švieta²⁰. Taigi nepaisant turinio ir išvadų skirtumų, nuo Platono iki Rawlso besitęsiančioje racionalizmo tradicijoje aiškiai matyti skirtingų racionalizmo atmainų struktūrinė scheminė giminystė.

2.3. Delokalizacija ir nesuinteresuotumas

Išsiaiškinome, jog delokalizacija Platonui ir moderniajam racionalizmui yra tikrojo politinio žinojimo sąlyga. Delokalizacija glaudžiai susijusi su nesuinteresuotumu, todėl dabar aptarsime jų sąryšį.

Pagal olos analogiją, Platono filosofas, nusimesdamas ir užnugarėje palikdamas visas žemiškas „grandines“ (t. y. atmesdamas kasdienės nuomonės), pereina į nesuinteresuotumo būklę ir tampa pasiruošęs priimti tiesą vardan jos pačios. Filosofas atsiriboja nuo bet kokių praktinio naudingumo išskaičiavimų ir kitokių kasdienių sumetimų, kuriais užimti jo bendrapiliečiai, „olos kaliniai“. Taigi filosofas tampa atsiskyrėliu, svetimšaliu savo paties šalyje²¹. Tai autentiškos kontempliacijos sąlyga. Iš čia ir filosofo kaip atsiskyrėlio, vienišiaus įvaizdis, giliai įsišaknijęs mūsų kolektyvinėje vaizduotėje. Prisiminkime kad ir tokius simptomiškus atvejus, kaip Talis, žvelgdamas į dangų ir giliai mąstydamas, nematė kur einąs ir įkrito į šulinį; arba kaip Herakleitas, atsiskirdamas nuo bendruomenės, grynosios kontempliacijos vardan pasitraukė į kalnus; arba kaip Sokratas staiga tarsis suakmenėjęs sustojo lauke ir visą naktį prastovėjo nejudėdamas, kažką giliai mąstydamas ir tik ryte staiga atsitokėjęs visiškai ramiai nuėjo savais keliais.

---

²⁰ Platonui tai yra apšvieta ir tiesiogine (fizine), ir perkeltine prasme: „[Gėrio Idėja] sunkiai įžiūrima, bet kai tik ją pamatai, turi padaryti išvadą, kad ji yra viso to, kas gera ir gražu, priežastis. Regimajame pasaulyje ji pagimdė šviesą ir šviesos valdovą, o protu suvokiamame pasaulyje ji valdo ir teikia tiesą ir supratimą“ (517b-c). Kita vertus, Platonas nesitiki (kaip tikėjosi prancūzų švietėjai), kad įmanoma „visuotinė apšvieta“ – ji prieinama tik filosofams.

²¹ Nightingale, op. cit., p. 120.

Minėti pavyzdžiai liudija fundamentalų teorinio mąstymo atsiemtumą nuo žemiškojo pasaulio reikalų. Kažin, ar teorijos šalininkai ginčytų nusigręžimo nuo priimtų normų būtinybę. Šį momentą Platonas užčiuopė taikliai. Problema kyla tuomet, kai „tiesos paragavęs“ filosofas grįžta atgal į olą ir pareiškia tenykščiams kaliniams, kad jie nieko nežina ir gyveną visiškoje klaidoje, o štai jis, išvydęs tikrąją realybę, privalęs bent jau jos atvaizdą tiesiogiai perkelti į politinę olos gyventojų tikrovę. Taip filosofo savivokoje susipina suinteresuotumas su nesuinteresuotumu: nešališkai prieita tiesa šališkai primetama „kvailai“ suręstai polio santvarkai. Vis dėlto ši sampyna atitinka Platono intencijas. Jis siekia pagrįsti tokią sistemą, kurioje svarbiausią vietą užimtų ideali metafizinė instancija, o visi aktualūs politiniai sprendimai būtų ja „pamatuoti“ (500d-501c, 517b-c, 520b-d). Taip visiems laikams iš politikos lauko būtų pašalintos visos prielaidos iškilti nenumatytoms kontingencijoms, kurios tēra rizikos ir nestabilumo priežastis, atverianti kelią Sokrato likimo pasikartojimams²². Platono netenkino įprastos jo meto politinio diskurso praktikos, kai kontingentiškose situacijose žodžiais ir įtikinėjimu²³ būdavo priimami politiniai sprendimai. Situacija, kurioje apskritai įmanoma iš kažko rinktis (tarkime, bent iš kelių skirtingų politinių normų ar ateities scenarijų), Platonui kvepėjo pernelyg didele rizika. Jis norėjo sukurti demonstratyvų (įrodomąjį) politinį diskursą, kuriame visa būtų patikrinama pagal vieną patikimą matmenį. Norint sukurti tokį diskursą, būtina pašalinti bet kokią galimybę kilti konfliktams tarp skirtingų moralinių idealų. Štai kodėl visas dorybes Platonas galiausiai subordinuoja vienai – teisingumo – dorybei²⁴. Svarstymą ir įtikinėjimą politikoje turįs pakeisti absoliutas: sąlytis su nekintamybe.

²² Oakeshott M., „Political Discourse“, *Rationalism in Politics and Other Essays*, Indianapolis: Liberty Fund, 1991, p. 83.

²³ Arendt H., *Žmogaus būklė*, vert. Aldona Radžvilienė ir Arvydas Šliogeris, Vilnius: Margi raštai, 2005, p. 31.

²⁴ Ibid.

2.4. Aristotelio alternatyva: praxis ir theōria perskyra

Platonui tikrojo politinio žinojimo *locus* esti virš politikos, tad jam pasiekti būtina sąmoninga delokalizacija ir perėjimas į nesuinteresuotumo režimą. Tokia yra pamatinė Platono politinio projekto prielaida, išskaityta eksplikuojant olos analogijos prasminius akcentus. Platoniškajai delokalizacijai alternatyvą pateikė Aristotelis, atvėręs kitokią mąstymo apie politiką perspektyvą. Todėl šiame ir kituose poskyriuose panagrinėsime Aristotelio teorijos ir praktikos perskyrą ir *phronēsis* sampratą, pagal kurią politika priskiriama praktinio patyrimo laukui.

Pasak Aristotelio, teorinio pažinimo ir politinės veiksenos sutapdinimas esąs klaidingas. Jis pirmasis taip aiškiai konceptualiai atskyrė teorinį ir praktinį, o sykiu ir teorinį bei politinį veikimo būdus. Aristotelio požiūris išdėstytas VI *Nikomacho etikos* knygoje. Išmintį (*sophia, epistēmē*) sudarą du elementai: teorinis, arba mokslinis, žinojimas (*theōria*) ir betarpiška būties pradų pagava (*nous*). *Theōria* čia atitiktų platoniškąjį *dianoia* (geometrinių-matematinių tiesų pažinimą), *nous* – platoniškąjį *noēsis* (Idėjų regėjimą). *Epistēmē* nagrinėja būtinus, amžinus ir nekintamus objektus: „[Mokslinio pažinimo] objektas egzistuoja būtinai, vadinasi, jis yra amžinas, nes visa, kas egzistuoja absoliučiai būtinai, yra amžina, o amžini dalykai neatsiranda ir neišnyksta“ (1139b). Ši teorijos samprata visiškai atitinka Platono episteminę ir ontologinę programą. Aristotelio originalumas glūdi kitur – kaip atskirą žinojimo porūšį jis atranda supratingumą, *phronēsis*. Supratingumas susijęs su svarstymu ir sprendimų priėmimu; jis skleidžiasi kasdienėje, praktinėje veikloje. Joks svarstymas neįmanomas *epistēmē* jurisdikcijai priklausančių objektų akivaizdoje²⁵; juk „niekas nesvarsto dalykų, kurie negali pasikeisti, arba tų, ku-

²⁵ Arūno Sverdiolo žodžiais, „tenai, anapus filosofija nereikalinga ir jos nėra: ten nereikia samprotauti ir argumentuoti kaip tik todėl, kad idėjas galima regėti“ (Sverdiolas A., *Steigtis ir sauga*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 25). Tai tik patvirtina pirmiau pasakytą mintį, jog *Valstybės* platoniškieji filosofai, jau „paragavę tiesos“,

rių negali įvykdyti“ (1140a). Svarstomų dalykų pagrindai gali keistis, todėl jų negalima griežtai įrodyti, mat „viskas gali būti ir kitaip“. Kaip pažymi Jūrgenas Habermasas, *praxis* sritis stokoja „ontologinio pastovumo“ ir „loginio būtinumo“²⁶.

2.5. Politikos apibrėžtys: suinteresuotumas ir nuomonė, stoka ir geismas

Svarbi supratingumo ypatybė – suinteresuotumas. „Supratingas žmogus sugeba teisingai spręsti, kas jam pačiam yra gera ir naudinga“ (1140a). Maža to, supratingas pilietis (*phronimos*) gali veikti ne tik savo asmeniniam labui, bet ir spręsti apie aukštesnius dalykus – apie tai, kas naudinga poliui, arba bendrajam labui. „Todėl mes ir manome, kad Periklis ir kiti tokie vyrai yra supratingi, nes jie sugeba įžvelgti, kas yra gera ir jiems patiems, ir kitiems žmonėms. Tokiais mes laikome ūkių ir valstybių valdytojus“ (1140b). Suinteresuotumą sąlygoja dvi pirmapradės baigtinių būtybių apibrėžtys: stoka ir geismas²⁷. Šalia biologinės ir materialinės stokos, šiuolaikinių filosofų ir psichologų dažnai minimos dvasinės, psichologinės žmogiškojo stygiaus formos; vis dėlto retas susimąsto apie politinę stoką ir politinį geismą. Mūsų manymu, stoka ir geismas yra savitiškos politinio patyrimo transcendentalijos. Politiniai svarstymai apie teisingumą būtų beprasmingi – tiksliau, jie net nekiltų – jei nestokotume teisingumo čia ir dabar, šioje valstybėje, stebėdami ir piktindamiesi konkrečiomis

---

nebėra filosofai sokratišką šio žodžio prasmę – jie veikiau vadintini išminčiais, o ne „minties pribuvėjomis“, kaip Platono *Teaitete*. Vis dėlto preciziška sąvokos „filosofas“ analizė čia nėra labai svarbi. Daug svarbiau tai, kad idėjų akivaizdoje „nereikia samprotauti ir argumentuoti“, nors būtent šios diskursyvumo formos sudaro politinio proceso šerdį.

²⁶ Habermas, *Theory and Practice*, p. 42.

²⁷ „Šios stipriai tarpusavyje susijusios apibrėžtys – stygius ir jį panaikinti siekiąs geismas – skiria mirtinguosius, tarp jų ir žmones, nuo dievų, kurie nieko negeidžia, nes viską turi ir todėl gyvena sau pakankamą ir tobulą gyvenimą“ (Sverdiolas, *Steigtis ir sauga*, p. 32).

neteisingumo apraiškomis. Tūžmingi politiniai ginčai parlamente, diskusijos viešojoje erdvėje, protestai gatvėse ir revoliucijos byloja apie pamatinį geismą *kitaip*, teisingiau išspręsti bendrijos politinius klausimus.

Pabrėžtina, jog *phronēsis* akiratyje Aristotelis reabilituoja *doxa*: „Kadangi yra dvi protingosios sielos dalys, tai supratingumas yra vienos iš tų dalių dorybė – tos, kuri sudaro nuomonę, nes ir nuomonė, ir supratingumas liečia tuos dalykus, kurie gali keistis“ (1140b). Supratingam žmogui reikia išmanyti ir bendruosius, ir paskirus dalykus, bet „labiau pastaruosius“ (1141b), nes praktikoje susiduriame su konkrečiais atvejais. Aristotelio žodžiais, „pasitaiko, kad žmonės, neišmanydami bendrųjų dalykų, paskirais atvejais geriau sugeba veikti už tuos, kurie juos išmano; tai žmonės, turintys praktinį patyrimą“ (ibid.). Kasdieniam supratimui, kuriuo disponuoja olos kaliniai, Aristotelis grąžina politinį statusą – nors absoliuti dauguma olos kalinių ir negali tapti filosofais, jų turimas sveikas protas²⁸, patyrimas bei nuovoka yra visiškai teisėti ir tinkami praktinio veikimo kelrodžiai. Sėkmingam politiniam veikimui visai nebūtina filosofinė izoliacija, kurią renkasi *Valstybės* filosofas. Izoliacija tam netgi gali trukdyti²⁹.

²⁸ Arendt sveikam protui priskiria pasaulio tikrumo užtikrinimo funkciją: „Vienintelė pasaulio savybė, kuria matuojamas jo tikrumas, yra tai, kad jis – visų mūsų, o sveikas protas užima tokią aukštą vietą politinių savybių hierarchijoje todėl, kad jis yra vienintelė juslė, paverčianti bendra tikrove mūsų penkias visiškai individualias jusles ir visiškai savitus jomis gaunamus duomenis“ (Arendt, *Žmogaus būklė*, p. 197–198). Kitoje vietoje Arendt teigia, kad sveikas protas yra geba, skirianti mus nuo gyvūnų ir dievų; tai pati žmogiškiausia geba (žr. Arendt H., *Lectures on Kant's Political Philosophy*, Chicago: University of Chicago Press, 1992, p. 70–75).

²⁹ Arendt taikliai nurodė izoliacijos ir tironijos sąryšį. Pasak jos, „valstybėje, kurioje nesama komunikacijos tarp piliečių ir kur kiekvienas žmogus mąsto tik savo mintis, yra tironija pagal apibrėžimą“ (Arendt H., „Kas yra laisvė?“, *Tarp praeities ir ateities*, vert. Arvydas Šliogeris, Vilnius: Aidai, 1995, p. 185.) Taip pat žr. Arendt, *Žmogaus būklė*, p. 192. Savo ruožtu Aristotelis *Politikoje* pabrėžia kitą politiškai reikšmingą intersubjektyvumo aspektą: ne vienvietėje, o tik būnant tarp kitų galima išsiugdyti tokias dorybes kaip teisingumas, narsa ir kt (*Pol.* 1324a-b).

2.6. Politinio sprendinio specifika

Viename iš *phronēsis* apibrėžimų Aristotelis atkreipia dėmesį, jog supratingumas yra „nuostata, įgalinanti žmogų veikti jam pasiekiamų vertybių srityje“ (1140b). Sverdiolas papildo: „<...> praktika yra gebėjimo rinktis, teikti pirmenybę sritis.“³⁰ Tai reiškia, jog filosofinis svarstymas ir eidų žiūra – fenomenologiškai visai kitokio pobūdžio patyrimas nei pasauliška rinkimosi, sprendimo ir tarimosi patirtis. Politinės veiklos principai gimsta šiapusybės horizonte, o ne virš jo esančiame Idėjų pasaulyje, kuriame, anot Platono, vien išskirtiniai asmenys pajėgūs įžvelgti politinių principų esmes. Aristotelio manymu, universalijų ar apibrėžimų žinojimas „nė kiek nepadidina mūsų galios [tuos dalykus] realizuoti“ (1143b). Kas iš to, kad žinai, kas yra sveikata apskritai, jeigu nežinai, koku vaistu gydyti tą ar aną ligą? Panašiai ir su politiniais principais: gali žinoti teisingumo apskritai apibrėžtį („teisingumas – darni trijų bendrijos ‘luomų’ sąveika“), tačiau jos vienos nepakaks norint išspręsti konkrečius politinius klausimus, kylančius unikaliomis aplinkybėmis.

Specifinėse situacijose sprendžiama politiškai, o ne teoriškai. Politinis sprendinys visada yra daugiau nei abstrakcijų žinojimas; be formulių ir apibrėžimų, politikoje reikia perprasti aktualias dabarties aplinkybes, įvertinti skirtingus ir nebendramačius politinių „žaidėjų“ interesus, ekonominę, socialinę, karinę šalies padėtį, visuomenės nuotaikas, institucinės struktūros specifiką – visa tai, ką Oakeshottas vadina politikos *niuansais*³¹. Politinis sprendinys savo daugiasluoksniškumu sudėtingesnis už teorinį apibrėžimą. Siekis iš politinio sprendinio visumos kaip esminį išskirti tik vieną aspektą – teorinį

³⁰ Sverdiolas, *Steigtis ir sauga*, p. 30.

³¹ Oakeshott M., „Political Education“, *Rationalism in Politics and Other Essays*, Indianapolis: Liberty Fund, 1991, p. 39; taip pat žr. Oakeshott, „Rationalism in politics“, p. 12.

mintijimą – rodo arba politinio sprendinio specifikos nesupratimą, arba sąmoningą siekį atlikti savavališką, nepagrįstą redukciją³².

Aristotelio šalininkas Oakeshottas, kuris Platoną yra pavadinęs apodiktinio politinio diskurso tėvu³³, teigia, jog griežtas teorinis įrodymas (*demonstration*) neturi jokios tiesioginės sąsajos su konkrečiomis politinėmis situacijomis; tokio abstraktumo sąvokos kaip *dikaiosune* (teisingumas) prasmingą sąlytį gali turėti tik su kitomis tokio paties abstraktumo sąvokomis, pavyzdžiui, *dēmokratia*, tačiau taikomos nebendramatėms politinėms situacijoms šios sąvokos automatiškai praranda savo apodiktiškumą. Taip yra todėl, kad ilgametėse kasdienėse praktikose brandinama politinė nuovoka yra visai kitokios prigimties nei teorinis žinojimas apie *dikaiosune*³⁴. Kad ir kaip būtų apmaudu olon sugrįžtantiems filosofams, žvelgiant horizontaliai (iš šalies, ne iš viršaus) jų ištaros teturi nuomonės statusą; politikos rėmuose nėra galimybės skirtingus sprendimus suklasifikuoti pagal metafizinį nuoseklumą ar loginį būtinumą³⁵. Šis aspektas geriau išaiškės panagrinėjus, kuo, palyginti su kitomis situacijomis, išsiskiria politinė situacija.

2.7. Politinė situacija kaip politikos locus

Politinė situacija – tai kontingentiškai susiklostanti situacija, neturinti ir negalinti turėti vieno būtino sprendimo ar atsako. Politinė situa-

³² Geuss R., „What is political judgement?“, Bourke R., Geuss R. (eds.), *Political Judgement. Essays for John Dunn*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 37.

³³ Oakeshott., „Political Discourse“, p. 82.

³⁴ Ibid., p. 83.

³⁵ Šį momentą taikliai užčiuopė Davidas Hume'as: „Sunkiai suprantama filosofija, paremta mąstysena, kuri niekaip nesusijusi su praktiniu gyvenimu ir veikla, nustoja galios, kai filosofas iš savo šešėlio išeina į dienos šviesą; jos principai negali laisvai daryti kokios nors įtakos mūsų veiksena ir elgesiui. Mūsų širdies jausmai, mūsų aistrų jaudulys, mūsų prierašumo galia išsklaido visas jos išvadas ir įžvalgų filosofą paverčia paprastu plebėju“ (Hume D., *Žmogaus proto tyrinėjimas*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 19).

cija – tai žmogiškųjų pasirinkimų, veiksmų ir sentimentų sampyna³⁶. Žmonių veiksmai nėra logiškai būtini, nes veiksmai nėra silogizmai. Žmonių veiksmus lemia patys skirtingiausi motyvai: nuo racionalaus išskaičiavimo iki žemiausių aistrų. Politinės situacijos kontingentiškumas nesudaro prielaidų atrasti amžinąją Tiesą, o tik ją interpretuoti, mat politikoje niekada negali būti *absoliučiai tikras*, kad teisingai įvertinai visas relevantiškas aplinkybes, perpratai visus bendrapiliečių motyvus, tikslus ir t. t. Politinė tikrovė savo įvairialypumu gero kai lenkia pavienio piliečio (net jei jis filosofas) įžvalgumą. Tikrovės sudėtingumas visuomet atviras interpretacijai, kuri, reikia pabrėžti, liečia ne tik priemonių ir tikslų pasirinkimus, bet ir politinių padarinių numatymą. Politinės situacijos daugiaplaniškumas lemia, kad padarinių niekada nepavyks apskaičiuoti absoliučiai tiksliai; padarinius tegalime mėginti nuspėti, numanyti.

Iš to, kas pasakyta pirmiau, turėtų paaiškėti, jog politinių principų ir sprendimų užuomazgos *locus* yra pati politika; pasitelkiant erdvines koordinates – tai horizontali plokštuma. Vertikalus judesys – pirma aukštyn, o paskui atgal žemyn – yra svarbiausias Platono politikos normatyvinėje sampratoje, tačiau Aristotelis jį atmeta. Ši išvada glaudžiai susijusi su žmogiškosios egzistencijos, o tai reiškia – ir su politinės patirties *situatyvumo* pripažinimu. Save kaip politikos subjektus visada aptinkame konkrečiose situacijose, kurias konfigūruoja išorinių lokalinių veiksmų ir sąmoningų asmeninių pasirinkimų sampynos bei įtampos. Specifiniais atvejais galima abstrahuotis nuo pavienių politinių veiksmų, tačiau negalima abstrahuotis nuo paties situatyvumo kaip tokio, nes tai reikštų abstrahavimąsi nuo pamatinės egzistencinės duoties.

Apibendrinami antrąjį skyrių teigiame, jog platoniška delokalizacija nėra adekvati politikos fenomenui. Politika savo prigimtimi yra įvietinta, ir tik įvertinus vietines aplinkybes galima priimti sprendimus, kuriuos tikrąja to žodžio prasme galima vadinti politiniais.

³⁶ Oakeshott, „Political Discourse“, p. 70–71.

Proto veikla politikoje adekvati tuo atveju, jei apibendrina politinėje praktikoje susiformavusius įpročius, kuriuos *post factum* (bet ne *pre factum*) paverčia veikimo principais³⁷. Kuo abstrakčiau formuluojami principai, kuo labiau jie atitraukiami nuo žinomų praktikų ir elgesio normų, tuo mažiau jie yra politiškai reikšmingi – nebent būna despotiškai įgyvendinami jėga; tačiau jėga nėra politika³⁸. Politikos prigimčiai artimesnė yra indukcija, o ne dedukcija. Kam jau kam, o politiniam gyvenimui tikrai galime taikyti Hume'o mintį, jog priešastys ir padariniai čia atrandami ne protu, o patyrimu; tai savo ruožtu reiškia, jog politikoje priešasties ir padarinio ryšys yra atsitiktinis, o ne logiškai būtinas³⁹. Politikoje karaliauja tikimybės, o ne loginiai įrodymai. Tikimybė – tai daugiau ar mažiau pamatuotas spėjimas, nukreiptas į ateitį; tikimybės atveju susiduriame su laiko dimensija. Kitas skyrius kaip tik skirtas politikos laiko klausimui.

3. Politikos chronos

3.1. Laikas vs. amžinybė

Laikas yra glaudžiai susijęs su erdve – abidvi egzistencinės koordinatės yra neatskiriamos viena nuo kitos. Šiame skyriuje mėginsime parodyti judviejų sąveiką: kuo labiau atsiribojame nuo politikos *locus*, tuo labiau kryptame į amžinybę; ir atvirkščiai – kuo labiau priartėjame prie politikos *locus*, tuo laikiškesnė ji tampa. Bet apie viską iš eilės.

³⁷ Oakeshottas čia mini pavyzdį britų teisyne, kuris susiformavo pagal precedento logiką. Johno Locke'o *Esė apie pilietinę valdžią*, Oakeshotto nuomone, yra „puiki britų politinių įpročių santrauka“ (Oakeshott, „Political education“, p. 53).

³⁸ Arendt, *Žmogaus būklė*, p. 190–193.

³⁹ Hume, *Žmogaus proto tyrinėjimas*, p. 54–57. Arendt logikos dėsnių ir matematinių tiesių būtinumą gretina su gamtos dėsnių būtinumu ir juos priešpriešina Žmogaus laisvei: „[Logikos dėsnius] galima atskleisti kaip ir kitus gamtos dėsnius, nes jie galiausiai įsišakniję žmogaus smegenų struktūroje ir, kai individas sveikas, jie turi tą pačią priverčiamąją jėgą kaip ir neišvengiama būtinybė, reguliuojanti kitas mūsų kūnų funkcijas. Kaip tik žmogaus smegenų struktūroje glūdi prievarta pripažinti, jog du ir du yra keturi“ (Arendt, *Žmogaus būklė*, p. 164).

Kaip minėjome, platoniskasis *epistēmē* nagrinėja amžinus ir būtinus dalykus. Amžinybė – esminis teorinio pažinimo atributas, skiriantis teoriją nuo nuomonių srities. Trikampio kampų suma buvo, yra ir visada bus 180 laipsnių. Ši matematinė tiesa galioja visada ir visur. Skaičiaus „2“ savybės yra nekintamos, jos negali nusenti ar pakisti, taigi yra amžinos⁴⁰. Tačiau tai dar ne viskas: matematinį objektų savybių amžinumą platoniskasis filosofas siekia realizuoti politinėje tikrovėje. Arendt taikliai nusako šį momentą: „Platonas neneigė, kad filosofas turi reikalą su amžiniais, nekintamais ir nežmogiškais dalykais. Tačiau jis nesutiko, jog ši filosofo ypatybė darė jį politiškai nenaudingą.“⁴¹ Kitaip tariant, sąlytis su amžinybe Platonui yra kaip tik tas veiksnys, kuris įgalina politinį valdymą. Platono sistemoje amžinos esti ne tik matematinės ir geometrinės, bet ir etinės bei politinės tiesos. Pavyzdžiui, filosofo pamatyta Teisingumo idėja yra ne kokia nors laikina, o amžina ir visur galiojanti tiesa, net jei aktualiai dar neįkūnyta jokio konkretaus polio politinėje struktūroje.

Tačiau politika, tiriant fenomenologiškai, yra laikiška sritis. Svarstymas ir sprendimų priėmimas, kaip esminiai politinio veikimo dėmenys, yra laike besitęsiančio proceso dalys⁴². Svarstant politiškai kreipiamas dėmesys į įvairius laiko tėkmėje atsirandančius, paprastai nenumatytus veiksnius, kurie negalėtų turėti jokios įtakos amžinosioms tiesoms, tačiau turi apčiuopiamą įtaką aktualiems dabarties sprendimams. Šie veiksniai gali iškilti arba kaip visiškai nauji, arba kaip seni ir primiršti, tačiau *tik dabar* – šioje konkrečioje situacijoje – patenkantys į politinio dėmesingumo spektrą. Pasak Aristotelio,

⁴⁰ Sedley, op. cit., p. 259–260.

⁴¹ Arendt H., „Socrates“, *The Promise of Politics*, New York: Schocken Books, 2005, p. 9.

⁴² Pasak Ronaldo Beinerio, politinis sprendinys yra dvikryptis – orientuotas ir į praeitį, ir į ateitį (Beiner R., *Political Judgment*, p. 7). Kitokios nuomonės laikosi Bernardas Yackas, pasak kurio, politinis svarstymas orientuotas tik į ateitį, o atožvalga į praeitį būdinga teisiniams sprendiniui, kuriam būdingas nešališkumas (Yack B., „Rhetoric and Public Reasoning: An Aristotelian Understanding of Political Deliberation“, *Political Theory* 34 (4), 2006, p. 421, 432–434). Čia Yackas remiasi Aristotelio *Retorika*.

„jauni žmonės tampa gerais geometrais, matematikais ir kitų sričių žinovais, bet nepasidaro supratingi. Priežastis čia ta, kad supratingumas išryškėja paskirais atvejais, kurie pažįstami patyrimu, o jaunuolis to patyrimo dar neturi, – juk tik per ilgą laiką įgyjamas patyrimas“ (1142a). Čia pat filosofas priduria: „<...> sprendžia žmonės ilgai ir sako, kad reikia greitai daryti tai, kas nutarta, bet spręsti – ilgai“ (1142b). Politinis sprendinys nepasižymi amžinumu, nes protingas ar teisingas jis gali būti tik *ad hoc* – konkrečiomis specifinėmis aplinkybėmis⁴³. Pasikeitus aplinkybėms ar informacijai sprendimą tektų peržiūrėti, persvarstyti iš naujo.

3.2. Praeitis ir istorija

Politinius sprendimus nuolat „maitina“ tradicijos ir istoriniai precedentai. Nors graikai neturėjo nei modernios istorinės sąmonės⁴⁴, nei sąvokos „tradicija“, šiandien – atsižvelgdami ne tik į graikiškąją, bet ir į romėniškąją politinę patirtį – istorinę savivoką jau galime drąsiai laikyti pamatiniu politinio patyrimo komponentu. Kažin ar prasmingas politinis veikimas nūdienos pasaulyje įmanomas be istorinės savivokos, kuri formuoja tiek politines darbotvarkes, tiek politinių bendrijų tapatybes. Kas įvyko praeityje, yra politiškai svarbu šiandien; kas politiškai svarbu šiandien, potencialiai taps politiškai svarbu ateityje. Tęstinumas ir perimamumas – dvi politinę reikšmę turinčios sąvokos. Pavyzdžiui, Lietuva, reikalaujama iš Rusijos atlyginti SSRS įvykdytos okupacijos žalą, užtikrina politinį tęstinumą, kuris yra svarbus Lietuvos piliečių politinei savivokai. O racionalistas ne-

⁴³ Hawthorn G., „Pericles' unreason“, Bourke R., Geuss R. (eds.), *Political Judgement. Essays for John Dunn*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 203.

⁴⁴ Oswaldas Spengleris pažymi, jog Platono amžininkas, *Peloponeso karo istorijos* autorius Tukididas neturėjęs istorinės perspektyvos, tik patyrimą (Spengler O., *The Decline of the West*, New York: Alfred Knopf Inc., 1927, p. 10). Jam antrina Sverdiolas: „Graikų mąstymas nebuvo istoriškas“ (Sverdiolas, *Steigtis ir sauga*, p. 12).

turi supratimo apie laike išsitęsiantį patyrimo kumuliatyvumą⁴⁵. Jis nepasitiki laiku ir nekantriai trokšta amžinybės. Tikslingai atsiribodamas nuo laikیشkųjų veiksnių, jis negali grynai teoriškai svarstyti jokių konkrečių politinių klausimų⁴⁶.

Istorija ne tik formuoja politinių bendrijų tapatumus, tačiau atskleidžia ir konkrečių politinių veikėjų pasaulėvoką, įgalina jų politinį vertinimą. Pasak Raymondo Geusso, politinėse diskusijose dalyvauja savitas asmenines istorijas turintys piliečiai, o ne „anoniminiai, abstraktūs universalaus racionalumo žymekliai“⁴⁷. Į politinį gyvenimą žengiantis naujas dalyvis paprastai jau būna daugiau ar mažiau susipažinęs su kitų politinio gyvenimo dalyvių pažiūromis, ankstesniais jų sprendimais, pažiūrų kaita ir pan. Tai neišvengiamai formuoja politikų nuostatas ir lūkesčius vieni kitų atžvilgiu, tampa politinės kritikos arba pripažinimo pagrindu⁴⁸. Pavyzdžiui, jei pasikeitus politinėms aplinkybėms komunistas „staiga“ tampa konservatoriumi ar krikdemu, šis faktas natūraliai sukelia įtarimą ir susirūpinimą – tokiu atveju piliečiai akylai stebės ir tikrins, ar toks atsivertimas buvęs nuoširdus ir nesumeluotas. Tai nereiškia, kad tokie atsivertimai neįmanomi – čia tik siekiame išryškinti, jog *šiandieninėms* piliečių nuostatomis nemenką įtaką daro *praeities* faktai. Jie padeda orientuotis politinėje tikrovėje. Tokiu būdu praeitis nuolatos tampa integralia politinių diskusijų dalimi.

3.3. Ateitis ir trapumas

Orientacija į ateitį – esminė politinio patyrimo koordinatė. Ji susijusi su jau anksčiau aptartais politinės stokos ir geismo veiksniais. Jei *šiandien* valstybėje jaučiu, tarkime, socialinio teisingumo stoką ir numanau, kaip būtų galima sudaryti sąlygas efektyvesniam jo

⁴⁵ Oakeshott, „Rationalism in politics“, p. 6.

⁴⁶ Sparshott, „Plato as Anti-Political Thinker“, p. 219.

⁴⁷ Geuss, „What is political judgement?“, p. 35.

⁴⁸ Ibid., p. 35–36.

užtikrinimui, natūraliai jaučiu geismą tai įgyvendinti *artimiausioje ateityje*, kurioje tik ir galės būti realizuotas trokštamas pokytis. Ir čia kalbama anaip tol ne apie u-topijas, o apie realistiškus pasiūlymus, kurie formuluojami kaip tik atsižvelgiant į vietinio *topos* specifiką.

Neabejotina, kad griežto ugdymo laikotarpiu, o paskui ir galiausiai iškopdamas iš olos link tikrųjų esmių, platoniskasis filosofas pergyvena ilgą etapą aktualiame laike; tačiau grįžus atgal į olą ir sieloje turint amžinosios Tiesos įspaudą, laikiški „šešėliai“ jam nuo šiol atrodo esą *laikini*, nepatvarūs, o todėl ir netikri – iš čia ir konfliktas tarp olos gyventojų ir filosofų. Pasak Oakeshotto, konfliktas kyla ne tiek dėl to, kad platoniškojo filosofo žinojimas esąs viršesnis už šešėliškąjį, kiek dėl to, jog filosofas siekiąs pastarąjį visiškai pakeisti, būti jo absoliučiu pakaitalu⁴⁹.

Sugebėjimas daugmaž teisingai numatyti veiksmo padarinius visuomet buvo laikomas tikro valstybininko bruožu. Pavyzdžiui, po tragiškai pralaimėto karo valdovas ar kunigaikštis turi nuspręsti, ką daryti toliau: visomis išgalėmis stengtis atsirevanšuoti ar priešingai – siekti taikos?⁵⁰ Sprendžiant tokią dilemą, nėra vieno „amžino ir nekintančio“ atsakymo: šiuo atveju sprendimas priklauso nuo asmeninės valdovo politinės istorinės nuovokos, kuri, kaip parodėme antrame skyriuje, nepriklauso *theōria* laukui. Panašiai yra ir su bendraisiais politiniais principais. Tarkime, įsitikinimas, jog monarchija yra geresnė santvarka už demokratiją, nėra amžina tiesa. Šio įsitikinimo validumas priklauso nuo specifinių veiksmų: pavyzdžiui, nuo to, koks žmogus yra monarchas, kokia jo asmeninė istorija ir ambicijos, kokia demos būklė ir įpročiai, istorinė šalies patirtis, valstybingumo tradicija ir kt.

Ateities dimensijos aptarimą būtina papildyti trapumo ir laisvės aspektais. Politinis veiksmas nuo abstrakčios formulės skiriasi savo

⁴⁹ Oakeshott M., *On Human Conduct*, Oxford: Clarendon Press, 1991, p. 29.

⁵⁰ Geuss, op. cit., p. 45.

*nenumatomumu*⁵¹. Vaizdžiai tariant, jei matematikoje $2 + 2$ visada ir būtinai bus lygu 4, tai politikoje $2 + 2$ gali būti ir 5, ir 6. Negebėjimas tobulai tiksliai įspėti būsimą veiksmo eigą sąlygoja neišvengiamą žmogiškųjų reikalų trapumą. Trapumas esmiškai susijęs su laisvės kaip spontaniškumo patirtimi – iš žmogaus laisvės kylančios naujovės *netikėtai* sudrebina nusistovėjusį *status quo*, įsiterpia ir „sugadina“ ligtolinius politinius planus, pakeičia vyraujančias pažiūras ar normas. Jei sutinkame su Arendt nuostata, kad laisvė yra politikos *raison d’etre*⁵², tuomet ir trapumą turime laikyti neišvengiamu politikos ypatumu. Esame laisvi tol, kol veikiamo⁵³, o kol veikiamo, žmogiškų reikalų sritis bus trapi: toks yra laisvės, trapumo ir politikos tarpusavio sąryšis.

Trapumas susijęs su kiek anksčiau aptartomis egzistencinėmis duotimis: žmogiškosios tikrovės sudėtingumu ir pavienio piliečio proto ribotumu. Veiksmo iniciacijos akimirka neįmanoma tiksliai žinoti, kurlink pakryps jo trajektorija, kokios nenumatytos aplinkybės turės įtakos veiksmo plėtotei, kiek tiksliai kiti piliečiai jį modifikuos. Niekas veiksmo trapumo neapibūdins geriau už pačią Arendt: „Pradžią duoda vienintelis asmuo, o įgyvendinant prisideda daugelis žmonių, „nešančių“ ir „užbaigiančių“ sumanymą, dalyvaujančių iki galo. <...> [Veiksmo] padariniai yra beribiai, nes veiksmas, nors ir gali kilti, kaip sakoma, iš niekur, įsibrauna į aplinką, kurioje kiekviena reakcija tampa grandininė ir kurioje kiekvienas procesas yra naujų procesų priežastis. Kadangi veiksmas paveikia būtybes, kurios pačios sugeba veikti, reakcija nėra tik atsakas, ji visada būna naujas veiksmas, prasiveržiantis savarankiškai ir paveikiantis kitus.“⁵⁴ Nėra

⁵¹ Arendt, *Žmogaus būklė*, p. 182. Arendt žodžiais, mes „nesugebame išpranašauti visų loginių konkrečiau veiksmo padarinių, nes tada elektroninis kompiuteris sugebėtų išpranašauti ateitį“ (*ibid.*).

⁵² Arendt, „Kas yra laisvė?“, p. 165.

⁵³ *Ibid.*, p. 172.

⁵⁴ Arendt, *Žmogaus būklė*, p. 180–181. Arendt veiksmo aptartį vaisingai papildė Hume'o mintis, jog „padarinys visiškai skiriasi nuo priežasties, taigi niekada negali būti joje atrastas“ (Hume, *Žmogaus proto tyrinėjimas*, p. 57). Nors Hume'as čia turi ome-

jokios metafizinės būtinybės, kad laiko atžvilgiu pirminis veiksmo įvertinimas visą laiką išliktų toks pat. Netikėtai išaiškėję nauji faktai – pavyzdžiui, atskleisti tikrieji politinio veikėjo X motyvai – gali kardinaliai pakeisti pirminį veiksmo įvertinimą⁵⁵.

Taigi visiškai politinio gyvenimo stabilumas, kurio po Sokrato mirties troško Platonas, nėra įmanomas, o todėl ir nesiektinas – totalus statiškumas eliminuotų trapumą ir laisvę, taigi kartu ir veiksmą. Savo ruožtu veiksmo ir spontaniškumo eliminavimas ištrintų svarbią žmonių veiklos, žmogiškumo dimensiją. Jei politiką laikome savita ir puoselėtina žmogiškojo patyrimo dimensija, absoliutaus stabilumo perspektyva nėra priimtina nei politiškai, nei egzistenciškai⁵⁶. Galima suprasti, kodėl Platonas iš politinio gyvenimo norėjo išrauti klaidadarystės šaknį. Bet jei politiką suprantame kaip svarstymo, sprendimų priėmimo, tikslų ir priemonių rinkimosi, nenumatytų situacijų interpretavimo bei pirmenybės teikimo sritį, tuomet ji negali ir neturi būti visiškai apsaugota nuo klaidų, kurias dėl savo netobulo žinojimo ir netobulos nuovokos visais laikais darė ir darys politikos subjektai. Klaidų neišvengiamumas tiesiogiai kyla iš politinio veiksmo specifikos, kurią apibūdina mūsų jau aptarti aspektai – trapumas ir laisvė.

---

nyje bendrąjį priežasties ir padarinio principą, mūsų kontekste – politinio gyvenimo kontekste – šis teiginys tampa dar aktualesnis, ypač gretinant jį su čia pateikta Arendt veiksmo analize.

⁵⁵ Apie pirminių užmojų ir galutinių padarinių neatitikimą politikoje yra rašęs Maxas Weberis: Weber M., „Politics as a Vocation“, Dreijmanis J. (ed.), *Max Weber's Complete Writings on Academic and Political Vocations*, New York: Algora Publishing, 2008, p. 194. Vertingų įžvalgų apie politinių tikslų ir sąvokų nevienareikšmiškumą pasiūlė Michaelas Freedenas: Freedens M., „What Should the 'Political' in Political Theory Explore?“, *The Journal of Political Philosophy* 13 (2), 2005, p. 117–120.

⁵⁶ Šios egzistencinės nuostatos laikosi ne tik Arendt ir jai artimi mąstytojai, bet ir Johnas Dunnas, šiuo aspektu taip pat kritikuojantis Platoną: Dunn J., *The Cunning of Unreason. Making Sense of Politics*, London: Basic Books, 2000, p. 136.

Išvados

Šiame straipsnyje mėginome parodyti, kaip platoniškoji politinės filosofijos paradigma iškreipia adekvatų politikos supratimą, pagrįstą fenomenologine politinio erdvėlaikio analize. Įsitikinome, jog politika turi savitą veikimo struktūrą, į kurią įeina laisvė, svarstymas, nenumatomumas, suinteresuotumas, trapumas, geismas ir stoka. Politinis sprendinys konstituojamas laikiškai: praeitis ir patyrimas formuoja politinius tapatumus, o ateitis teikia orientyrus politiniam aktyvumui dabartyje. Šiedu politinio laiko modusai prieštarauja ant-laikiškai amžinybei, kuri būdinga platoniškosioms idėjoms. Iš čia ir kyla filosofijos ir politikos konfliktas. Platonas politiką vertina ne iš politinio veikėjo, bet iš filosofo perspektyvos, kuri iškreipia pamatinės politinio patyrimo koordinatas. Politikos *locus* yra pati politika, jai nereikia skolintis veikimo principų iš metafizikos, nes tai skirtingos prigimties principai. Politinis žinojimas neatrandamas *iki* politikos – jis brandinamas joje pačioje.

Tai nereiškia, kad metafizinės įžvalgos turėtų būti patrauktos iš politinio gyvenimo – dažnu atveju jos praturtina ir pagyvina politinį kalbėjimą, iškeldamos reikšmingus klausimus. Tačiau svarbu suprasti viena: metafizinė teorija negali ir neturi tapti *vieninteliu* politinio sprendinio komponentu, nes politinis sprendinys yra sudėtingesnis ir visada apima daugiau nei teorija. Teorija gali dalyvauti sprendime, tačiau negali jo visiškai okupuoti ir turi būti pasiruošusi nuolankiai pasitraukti į šoną, jei politinio subjekto nuovoka sako, kad *šįkart* už ją svarbesni kiti veiksniai; galbūt kitąsyk teorija ims viršų, tačiau tai priklausys ne nuo apibrėžimo tikslumo, loginio būtinumo ar metafizinio nuoseklumo, o nuo konkrečių aplinkybių ir politinio subjekto nuovokos. Oakeshotto žodžiais, politinio sprendinio viduje tarp skirtingų jo komponentų turėtų būti puoselėjamas darnus pokalbis – ne vienas iš komponentų neturįs visiškai dominuoti kitų atžvilgiu.

Akivaizdu ir tai, kad filosofiniai-episteminiai reikalavimai politiniam subjektui yra pernelyg didelė našta. Politiniai subjektai tikrai

neprivalo žinoti politinių idėjų prigimties ar nekintamos esmės, kad galėtų jomis operuoti politiniame gyvenime. Tarkime, jokiame civilizuotame europiečiui nekyla abejonių, kad nacių režimas atliko siaubingai blogus darbus, tačiau galbūt nė vienas iš tų žmonių negalėtų tiksliai apibrėžti ar paaiškinti, kas yra blogis, kokia jo prigimtis. Lygiai kaip nėra jokių garantijų, kad tikslus apibrėžimus mokantis filosofas politikoje elgsis supratingai ir išmintingai. Politinis supratingumas – tai daugiau nei bendrybių kontempliacija; čia svarbesnė vaizduotė ir intuicija, kompromisai, partnerių ir oponentų interesų perpratimas, politinių precedentų išmanymas, adekvatus institucinės struktūros ir politinės konjunktūros įvertinimas, nuovoka apie piliečių lūkesčius ir baimes. Visa tai galima patirti akylai stebint ir aktyviai veikiant oloje, o ne anapus jos.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Abensour M., „Against the Sovereignty of Philosophy over Politics: Arendt’s Reading of Plato’s Cave Allegory“, *Social Research* 74 (4), 2007, p. 955–982.

Arendt H., *Lectures on Kant’s Political Philosophy*, Chicago: University of Chicago Press, 1992.

Arendt H., „Philosophy and Politics“, *Social Research* 57 (1), 1990, p. 73–103.

Arendt H., *Tarp praeities ir ateities*, vert. Arvydas Šliogeris, Vilnius: Aidai, 1995.

Arendt H., *The Promise of Politics*, New York: Schocken Books, 2005.

Arendt H., *Žmogaus būklė*, vert. Aldona Radžvilienė ir Arvydas Šliogeris, Vilnius: Margi raštai, 2005.

Aristotelis, *Politika*, vert. Mindaugas Strockis, Vilnius: Margi raštai, 2009.

Aristotelis, *Rinkiniai raštai*, vert. Jonas Dumčius, Marcelinas Ročka, Vosylius Sezemanas, Vilnius: Mintis, 1990.

Ball T., „Theory and Practice: An Examination of the Platonic and Aristotelian Conceptions of Political Theory“, *The Western Political Quarterly* 25 (3), 1972, p. 534–545.

Beiner R., *Political Judgment*, Chicago: University of Chicago Press, 1983.

Bourke R., Geuss, R., eds., *Political Judgement. Essays for John Dunn*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Dreijmanis J., ed., *Max Weber’s Complete Writings on Academic and Political Vocations*, New York: Algora Publishing, 2008.

Dunn J., *The Cunning of Unreason. Making Sense of Politics*, London: Basic Books, 2000.

- Freeden M., „What Should the ‘Political’ in Political Theory Explore?“, *The Journal of Political Philosophy* 13 (2), 2005, p. 113–134.
- Habermas J., *Theory and Practice*, Boston: Beacon Press, 1988.
- Hume D., *Žmogaus proto tyrinėjimas*, Vilnius: Pradai, 1995.
- Yack B., „Rhetoric and Public Reasoning: An Aristotelian Understanding of Political Deliberation“, *Political Theory* 34 (4), 2006.
- Moran D., *Introduction to Phenomenology*, London: Routledge, 2000.
- Nightingale A. W., *Spectacles of Truth in Classical Greek Philosophy. Theoria in its Cultural Context*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Oakeshott M., *On Human Conduct*, Oxford: Clarendon Press, 1991.
- Oakeshott M., *Rationalism in Politics and Other Essays*, Indianapolis: Liberty Fund, 1991.
- Platonas, *Valstybė*, vert. Jonas Dumčius, Vilnius: Pradai, 2000.
- Rawls J., *A Theory of Justice*, Harvard: Belknap Press, 1971.
- Rescher N., *G. W. Leibniz’s Monadology*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1991.
- Rosen S., *Plato’s Republic: A Study*, New Haven: Yale University Press, 2005.
- Sedley D., „Philosophy, the Forms, and the Art of Ruling“, *The Cambridge Companion to Plato’s Republic*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Sparshott F. E., „Plato as Anti-Political Thinker“, *Ethics* 77 (3), 1967, p. 214–219.
- Spengler O., *The Decline of the West*, New York: Alfred Knopf Inc., 1927.
- Sverdiolas A., *Steigtis ir sauga*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
- Wolin S., *Politics and Vision. Continuity and Innovation in Western Political Thought*, Princeton: Princeton University Press, 2004.

SUMMARY

POLITICAL PHENOMENOLOGY AS A CRITIQUE OF PLATONISM

The paper examines the phenomenon of politics as a distinctive domain of practical experience, particularly focusing on the analysis of political space and political time. Along with this, other political aspects are taken into account, such as desire and lack, interest, action, deliberation, judgment, fragility, and freedom. Political phenomenology is contrasted with the notion of politics expounded in Plato’s “Republic”, which centres around the famous Analogy of the Cave. According to the Analogy, the fundamental precondition of political knowledge is a deliberate delocalization – a philosopher’s dissociation from all time-bound factors and the existing political reality which is conceived as a prison of unstable, unreliable “shadows”. The paper suggests that the application of platonic Forms to political life is inadequate, because politics is an essentially temporal, fragile realm. Politics

is “nourished” by the past and historical precedents, and also by future, through political aims and visions. Therefore, historical prudence, practical experience and intuition are considered of more relevance for a political subject than theoretical definitions and abstractions. It is argued that the phenomenon of politics has its own specific structure of functioning: it has no need to “borrow” any immutable principles from metaphysicians. Metaphysics does not possess an exclusive access to political knowledge.

Objections to Platonism are based on the insights of Aristotle, Hannah Arendt, Michael Oakeshott and some other important political thinkers. Aristotle valuably distinguishes between theory and practice, situating politics in the realm of the latter and thus restoring dignity to the “cave-dweller” and his common sense. Arendt skillfully elaborates on the aspects of fragility of a political action, as well as on conceptualizing the experience of freedom as essential to political life. Furthermore, the paper draws heavily on Arendt’s distinction between rational truth and politics. It is argued that the two are mutually incompatible or even in conflict, because politics allows only for opinions and persuasion, whereas the unchangeable rational truth is conceived as coercive in nature. On his part, Oakeshott provides arguments for the importance of prudence and historical understanding, while also criticizing Plato’s “demonstrative” science of politics. These and a few other lines of reasoning are invoked to account for an inappropriateness of using the Cave Analogy for the understanding of politics.